

Д. Д. Лушченик
кандидат юридичних наук,
доцент, суддя,
секретар пленуму
Вищого спеціалізованого
суду України з розгляду цивільних
і кримінальних справ

САМОКОНТРОЛЬ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Сучасні підходи до диференціації та оптимізації ресурсу судової влади потребують удосконалення, що повинно забезпечити ефективність судочинства через належне використання процедур судового розгляду.

У зв'язку з цим зазначається, що концептуально розвиток процесуальних процедур слід пов'язувати з диференціацією цивільної процесуальної форми як базової конструкції цивільного процесу, яка має забезпечити ефективність судового процесу і його основної цінності — право на справедливий судовий розгляд [1, с. 115].

Одним із засобів належного використання наявних судових процедур, що спрямоване на удосконалення ефективності судочинства, є судовий контроль, урегульований цивільним процесуальним правом. Цей контроль має бути всебічним, оперативним й охоплювати встановлення фактичних обставин справи, процес правозастосування і правильне та своєчасне вирішення справи.

Відповідно до ч. 2 ст. 218 ЦПК після проголошення рішення суду, який його ухвалив, не може сам скасувати або змінити це рішення.

Цим самим забезпечується така властивість судового рішення*, як його незмінність, гарантується стабільність судового рішення та забезпечується стабільність правових відносин.

Для перегляду судових рішень у ЦПК передбачено чітко побудовану інстанційну систему. Однак з цього загального правила є винятки і стосу-

* Під судовим рішенням у статті пропонується розуміти як, власне, рішення суду по суті спору, так і ухвалу суду з процесуальних питань, що передбачено ст. 208 ЦПК.

ються вони не можливості апеляційного чи касаційного оскарження судового рішення, тобто так званого вертикального оскарження, а саме горизонтального оскарження та перегляду, коли відповідна скарга/заява про скасування чи зміну судового рішення подається до суду, що його ухвалив.

Зазначені процесуальні повноваження суду першої інстанції є не що іншим як самоконтролем за своїми процесуальними діями та ухваленими судовими рішеннями. Цим самим усуваються неправильне застосування норм права, власні процесуальні недоліки та прорахунки. Інші вчені називають зазначені дії суду як первинний (власний) перегляд ухвалених рішень або позаінстанційний перегляд [2, с. 107, 288], що за своєю суттю є аналогічними поняттями. Деякі вчені самоконтроль суду називають факультативною, самостійною стадією цивільного процесу [4, с. 18–19], з чим погодитись неможливо, оскільки цим самим пропонується об'єднати доволі різнорідні та розрізнені процесуальні дії, які можуть здійснюватись як до ухвалення рішення, так і після цього, а також і після набрання рішенням законної сили.

Потреба у контролі суду першої інстанції за власними процесуальними діями та ухваленими судовими актами існує не тому, що апеляційний чи касаційний перегляди судових рішень не завжди є ефективними чи своєчасними. Законодавець надає таку можливість саме суду першої інстанції тому, що, по-перше, дані щорічної судової статистики свідчать про те, що оскаржуються до судів вищих інстанцій не більше 3–5 % ухвалених судами першої інстанції судових рішень, а по-друге, названі вертикальні перегляди судових рішень в основному здійснюються після закінчення провадження у справі в суді першої інстанції, тобто після певного проміжку часу, коли була допущена суддівська помилка і для її усунення доводиться застосовувати інші механізми, які для учасників процесу можуть бути значно затратними: зупинення виконання рішення до розгляду скарги (ст. 328 ЦПК), поворот виконаного рішення (ст. 380 ЦПК), якими до того ж не завжди можна усунути наслідки суддівських помилок.

Як уже зазначалось, самоконтроль суду першої інстанції здійснюється як під час, так і після закінчення судового розгляду та вирішення справи. Зазначені дії місцевого суду у законодавстві єдиним правовим терміном не визначені, проте, по-перше, чітко регламентуються нормами ЦПК, тобто не застосовується аналогія чи інша фактична процесуальна діяльність, по-друге, мають певні межі, по-третє, усувають очевидні та незначні процесуальні помилки, не порушуючи засадничих (основоположних) принципів цивільного процесу і, по-четверте, помилки виправляються тим же судом, що їх допустив.

Саме з'ясуванню такої правової регламентації і присвячена ця стаття. На нашу думку, такі повноваження суду першої інстанції слід удосконалювати і розширювати як для ефективного судового захисту, так і для своєчасного ухвалення законного, справедливого та обґрунтованого судового рішення.

Важливим елементом більшості процесуальних дій суду щодо самоконтролю є те, що законом не встановлено певного строку як для подання заперечень чи скарги учасників процесу на такі дії суду, так і самі контрольні дії суду нерідко є безтемпоральні.

Передусім контрольні дії суду першої інстанції (самоконтроль) стосовно своїх же судових актів здійснюються вже щодо першої стадії цивільного процесу – відкриття провадження у справі. Так, відкривши провадження у справі, під час судового розгляду цей же суд контролює свою процесуальну діяльність самостійною перевіркою правильності таких дій (відкриття провадження у справі) і, установивши, що позивач не мав суб'єктивного права на пред'явлення позову або порушив умови реалізації права на позов, вправі закрити провадження у справі (ст. 205 ЦПК) або залишити заяву без розгляду (ст. 207 ЦПК). Цим самим суд виявляє і усуває свою ж помилку на попередніх стадіях процесу, яка, як уже зазначалось, не завжди залежить від дій суду (якщо щодо юрисдикції спору суд повинен визначитись сам, правильно з'ясувавши характер спірних правовідносин і застосувавши норми права при відкритті провадження у справі, то щодо наявності іншого тотожного спору в суді суд у більшості випадків такою інформацією при відкритті провадження у справі володіти не може).

Наданий законодавцем суддівський самоконтроль абсолютно виправданий, оскільки це відповідає завданням цивільного судочинства (ст. 1 ЦПК). Адже зобов'язувати суд за будь-яким позовом ухвалювати рішення по суті спору лише для того, щоб суд вищої інстанції, установивши зазначені вище процесуальні порушення, через значний проміжок часу скасував це рішення із закриттям провадження у справі чи залишенням заяви без розгляду, є неефективним правовим способом захисту.

Аналогічні контрольні дії щодо своїх ухвал вчиняє суд першої інстанції та стосовно інституту територіальної підсудності, порушення яких допускаються з різних причин, як через суддівські помилки, так і через неповноту інформації, яка надається суду учасниками процесу. Згідно зі ст. 8 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» ніхто не може бути позбавлений права на розгляд його справи в суді, до підсудності якого вона віднесена процесуальним законом. Порушення встановлених законом правил підсудності та розгляд справи судом, до підсудності якого вона не належить, може свідчити про порушення ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод щодо такого його елементу як належний суд.

Отже, відкривши провадження у справі і встановивши, що зареєстроване місце проживання або перебування відповідача, яке раніше не було відоме, або як з'ясувалось після відкриття провадження у справі, інше, ніж зазначено в позовній заяві, і суд належним чином не вчинив дій, передбачених ч. 3 ст. 122 ЦПК, суд передає справу на розгляд до належного суду.

Слід звернути увагу на те, що можливість усунути свої ж порушення правил підсудності ЦПК надає суду у випадках, передбачених пунктами 1 і 2 ч. 1 ст. 116 ЦПК, на відміну від положень ЦПК 1963 р. [5, с. 271–274]. Тому при проведенні попереднього судового засідання суд має більше уваги приділяти питанню дотримання правил підсудності.

Якщо суд першої інстанції не погоджується із заявою (скаргою) однієї зі сторін про передання справи на розгляд до іншого суду, цей учасник процесу може оскаржити відповідну ухвалу в апеляційному порядку (п. 5 ч. 1 ст. 293 ЦПК). Проте нерідко відповідач не подає заяву суду першої інстанції, а одразу апеляційну скаргу на ухвалу про відкриття провадження у справі у зв'язку з порушенням правил підсудності, що перешкоджає оперативності судового розгляду, його ефективності та дотриманню строків розгляду справи. Згідно з ч. 1 ст. 157 ЦПК суд розглядає справу не більше двох місяців, щодо деяких категорій справ – не більше одного місяця з дня відкриття провадження у справі. Таким чином, відкривши провадження у справі, строк розгляду справи почав обчислюватися, а подання апеляційної скарги на таку ухвалу і перенесення її розгляду значно порушує цей строк. У багатьох випадках такі ухвали суду залишаються без змін, а за порушення строку розгляду справи все одно відповідатиме суд, хоча його провина не завжди наявна і більшість відповідачів оскаржують ухвалу про відкриття провадження у справі з мотивів порушення судом правил підсудності, здебільшого лише задля затягування розгляду справи, зловживаючи своїм процесуальним правом [6, с. 3–8].

У цьому випадку законодавець міг би надати суду першої інстанції, крім права змінювати підсудність згідно зі ст. 116 ЦПК, ще і право самому скасувати ухвалу про відкриття провадження у справі через порушення правил територіальної підсудності, а відмова у скасуванні цієї ухвали може бути оскаржена в апеляційному порядку.

На жаль, суди першої інстанції недостатньо використовують надане їм законодавцем право контролювати свої процесуальні дії, що призводить до суддівських помилок, які змушені виправляти суди вищих інстанцій. При цьому слід зауважити, що не всі такі порушення суд першої інстанції може виправити. Наприклад, через порушення правил територіальної підсудності (а фактично суб'єкт права був позбавлений права на розгляд його справи в суді, до підсудності якого вона віднесена процесуальним законом) рішення суду ніколи не скасовується судом вищої інстанції.

У ЦПК надано практично всі можливості суду проконтролювати свої процесуальні дії, пов'язані з судовими витратами. Практика судів апеляційної та касаційної інстанцій свідчить, що нерідко предметом перегляду справи є лише питання розподілу судових витрат, що вимагає від сторін справи додаткових затрат.

Так, у главі 8 ЦПК, Законі України «Про судовий збір» практично врегульовано всі спірні питання, пов'язані з судовими витратами. Наприклад,

позивач сплатив судовий збір у розмірі більшому, ніж це відповідає дійсній вартості спірного майна, або у подальшому зменшив розмір позовних вимог, або суд у порядку ч. 2 ст. 80 ЦПК попередньо самостійно визначив розмір судового збору, якщо ціну позову встановити було неможливо. Те саме стосується ситуації, коли суд відстрочив або розстрочив судові витрати, але дозволено це лише до ухвалення судового рішення у справі (ч. 1 ст. 82 ЦПК). Відповідно до вимог ст. 88 ЦПК, ст. 7 Закону України «Про судовий збір» суд має вирішити питання розподілу судових витрат ухвалою суду до вирішення спору по суті або при ухваленні рішення по суті спору. Це також є контрольною функцією суду за своїми процесуальними діями, які спрямовані, по-перше, на захист прав і законних інтересів суб'єктів права, по-друге, — на ухвалення законного судового рішення, і, по-третє, — на розвантаження роботи судів вищих інстанцій. Як правило, судді нерідко забувають про необхідність виконання вимог статей 88, 214 ЦПК, що до того ж є їхнім процесуальним обов'язком.

Абсолютно логічним є і аналогічне право суду в окремому провадженні. Якщо суд, зважаючи на підстави заяви, не зміг при відкритті провадження у справі виявити спір про право, то він вправі, встановивши це під час розгляду справи, залишити заяву без розгляду, а не безпредметно доводити справу до помилкового рішення по суті заяви (ч. 6 ст. 235 ЦПК).

Під час судового розгляду норми ЦПК надають суду першої інстанції чимало можливостей контролювати свої процесуальні дії, усувати упущення та недоліки, зокрема в інституті доказування.

Так, суду надано право повторно здійснювати процесуальні дії з надання та дослідження доказів. Із цією метою він вправі повторно допитати учасників цивільного процесу, поставити додаткові запитання експерту, призначити повторну чи додаткову експертизу. Крім цього, згідно зі ст. 192 ЦПК після з'ясування всіх обставин справи та перевірки їх доказами головуючий надає сторонам та іншим особам, які беруть участь у справі, ще одну можливість надати додаткові пояснення, що можуть доповнити матеріали справи. Нові, як фактичні, так і правові обставини, можуть бути наведені безпосередньо в судових дебатах (ст. 194 ЦПК) або з'ясовані і в нарадчій кімнаті при ухваленні рішення (ст. 195 ЦПК), після чого суд поновлює судовий розгляд і додатково з'ясовує обставини справи. Все це свідчить про контроль суду над своїми ж процесуальними діями, що спрямований на повне з'ясування фактичних обставин справи та ухвалення законного й обгрунтованого рішення.

Також на цій стадії процесу до самоконтролю суду першої інстанції над своїми проміжними процесуальними ухвалами належить й надане законодавцем право цьому ж суду переглянути (скасувати) ухвалу про відмову в задоволенні певного процедурного клопотання. Так, у ст. 168 ЦПК зазначено, що ухвала суду про відмову в задоволенні клопотання не перешкоджає повторному його заявленню з інших підстав.

Зокрема, у п. 22 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 2 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді цивільних справ у суді першої інстанції» судам роз'яснено, що клопотання осіб, які беруть участь у справі, з питань, пов'язаних з розглядом справи, суд вирішує негайно. Відкладення вирішення клопотань не допускається. Відмова в їх задоволенні не позбавляє права осіб, які беруть участь у справі, знову заявляти клопотання з того самого питання у процесі судового розгляду, якщо при цьому немає зловживання процесуальними правами. Суд вправі при вирішенні повторного клопотання з урахуванням зміни обставин у процесі розгляду справи постановити іншу ухвалу по суті заявленого клопотання.

Під час судового розгляду суду першої інстанції надано право здійснювати самоконтроль і щодо ухвал про забезпечення позову. Адже відомо, що заходи забезпечення позову вживаються без повідомлення відповідача та отримання від нього пояснень, а лише на підставі інформації, односторонньо наданої позивачем і без подання ним доказів, оскільки за законом їх подання одночасно з пред'явленням позову не є обов'язковим*. Проте, отримавши пояснення іншої сторони або надані відповідні докази, які спростовують первинну інформацію про необхідність забезпечення позову, суд вправі як допустити заміну способу забезпечення позову, так і самому скасувати свою ухвалу про вжиті заходи забезпечення позову (ст. 154 ЦПК). На жаль, з судової практики вбачається, що при проведенні попередніх судових засідань, які нерідко відбуваються формально, суди практично не з'ясовують питання доцільності вжитих при пред'явленні позову заходів забезпечення позову. Це має й практичне значення, оскільки у подальшому, при відмові в задоволенні позову, нерідко заявляється новий судовий процес із відшкодування збитків, завданих безпідставним забезпеченням позову.

Більшість дій з самоконтролю судом першої інстанції здійснюється після ухвалення судового рішення, тобто після закінчення судового розгляду. До них належать, зокрема: доповнення або виправлення журналу/протоколу судового засідання (статті 199, 200 ЦПК); усунення неповноти судового рішення (статті 219–221 ЦПК).

Деякі вчені до самоконтролю судом першої інстанції відносять скасування ним ухваленого рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або оголошення її померлою (ст. 250 ЦПК), скасування свого ж рішення про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи чи визнання її недієздатною (ст. 241 ЦПК) [4, с. 18]. Проте зазначені випадки, на нашу думку, все ж таки є не самоконтролем суду над своїми судовими актами, тобто їх скасування на підставі допущеної помилки, а є звичайною схожістю

* У цьому випадку абсолютно доречним є пропозиції науковців щодо внесення змін до ЦПК та зобов'язання особи, яка подала заяву про забезпечення позову, надати докази на її підтвердження.

процесуальних інститутів, оскільки первинно ухвалені судові рішення не були помилковими чи незаконними щодо застосування права та повністю відповідали фактичним обставинам справи на час їх ухвалення, проте з'явилися обставини, які зумовлюють необхідність перегляду судового рішення.

Фіксування судового процесу є однією з гарантій гласності судового процесу як засадничого принципу правосуддя. Вона означає обов'язковість процесуально-документального оформлення актів-документів, які фіксують процесуальні дії суду, сторін та інших учасників цивільного процесу, а також обставини, факти при розгляді справи [5, с. 628]. Самоконтроль спрямований на забезпечення належної якості процесуальних документів суду, оскільки недотримання встановлених правил при складанні та оформленні протоколів позбавляє їх доказової сили і процесуального значення. Саме тому законодавцем надано право особам, які беруть участь у справі, ознайомлюватись із технічним записом судового засідання, журналом/протоколом судового засідання та подавати зауваження щодо неповноти та неправильності їх запису. Нерідко учасники процесу використовують подання зауважень на журнал/протокол судового засідання для затягування направлення справи до суду вищої інстанції в разі подання скарги [7, с. 248]. Незважаючи на це, суди повинні ретельно контролювати оформлення секретарем судового засідання судових актів, у яких фіксується судовий процес, та ставитись до розгляду поданих на них зауважень не як до «зайвої роботи, яка ускладнює процес», а розуміти значення цієї самоконтрольної роботи, зокрема для стадій перегляду судового рішення.

Як зазначено у п. 8 постанови Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 14 «Про судові рішення у цивільній справі», ухвалене у справі рішення має бути гранично повним, ясным, чітким, викладеним у послідовності, встановленій ст. 215 ЦПК, і обов'язково містити вступну, описову, мотивувальну та резолютивну частини.

Однак у судовій практиці, на жаль, непоодинокими є випадки, коли судові акти мають дефект неповноти, тобто у своєму змісті містять недоліки про таку інформацію, яка на підставі вимог цивільного процесуального закону підлягає обов'язковому включенню до нього. Разом із тим така неповнота судового акта, хоча й означає його певну дефектність, проте вона не пов'язана з помилковістю висновків суду з того чи іншого питання по суті спору.

Усунути неповноту судового акта може лише суд, що його ухвалив, оскільки суд вищої інстанції не вправі підміняти собою суд першої інстанції, він не може в апеляційному чи касаційному порядку перевіряти законність і обґрунтованість рішення суду в частині, що не ухвалена, тим більше, що немає предмета/об'єкта судової перевірки.

Законодавець надав суду першої інстанції широкий спектр можливостей для усунення неповноти судового акта: виправлення описок та арифме-

тичних помилок у судовому рішенні (ст. 219 ЦПК), ухвалення додаткового рішення суду (ст. 220 ЦПК), роз'яснення рішення суду (ст. 221 ЦПК), відстрочку, розстрочку його виконання, вжиття заходів для забезпечення його виконання (ст. 217 ЦПК). Зазначену неповноту судового акта прийнято називати зовнішньою, вона вказує на очевидні помилки суду, порядок їх усунення нескладний та чітко регламентований процесуальним законом.

Зокрема, при виправленні описок чи арифметичних помилок маються на увазі такі неточності, які впливають на можливість реалізації рішення чи його правосудності, як, наприклад, перекручування прізвища, ім'я, по батькові сторін, складу суду та інші аналогічні граматичні помилки. Арифметичні помилки можуть стосуватися неправильного підрахунку сум, які підлягають стягненню, часток у праві власності на будівлю тощо. Проте, якщо неправильне визначення суми, що підлягає стягненню, було наслідком застосування судом закону чи іншого нормативно-правового акта, який не підлягав застосуванню, оскільки містив інші правила розрахунків для стягнення суми, то це не дає права на виправлення арифметичних помилок у рішенні суду, а є підставою для оскарження рішення в апеляційному порядку [8, с. 379].

У статті 220 ЦПК наведений перелік випадків, коли суд з власної ініціативи чи за заявою осіб, які беруть участь у справі, може ухвалити додаткове рішення. Цей перелік є вичерпним і розширеному тлумаченню не підлягає. Суд не вправі під видом ухвалення додаткового рішення змінювати зміст ухваленого рішення чи вирішити інші питання, які не були досліджені в судовому засіданні та з приводу яких сторонами не надавалися пояснення. Додаткове рішення може бути ухвалене тим судом, що ухвалив рішення, а не іншим судом, наприклад, за місцем виконання рішення суду.

У випадках, коли в рішенні суду немає недоліків, що можуть бути усунені лише ухваленням додаткового рішення, а містяться незрозумілості, що ускладнює його реалізацію, їх усунення можливе шляхом роз'яснення рішення. У зв'язку з тим, що роз'яснення рішення необхідне для усунення перешкод у його реалізації, воно можливе лише в тому разі, якщо рішення ще не виконане або не закінчився строк, протягом якого рішення може бути пред'явлене до примусового виконання. Рішення суду про відмову в задоволенні позову не підлягає примусовому виконанню, тому, на нашу думку, це позбавляє можливості його роз'яснення.

До процесуальних дій суду із самоконтролю слід також віднести: скасування судового наказу (статті 105, 105-1 ЦПК); скасування заочного рішення (ст. 232 ЦПК); скасування рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами (ст. 365 ЦПК).

Так, у порядку горизонтального оскарження подаються заява боржника щодо виданого судового наказу та заява відповідача про перегляд заочного рішення, а також заява про перегляд судового рішення у зв'язку з нововияв-

леними обставинами. При їх розгляді повною мірою реалізується самоконтроль судом першої інстанції своїх судових актів. У наведених випадках йдеться не про усунення зовнішньої неповноти судового акта, а про його заміну, перевірку його правильності та законності, таким чином здійснюється власний перегляд судових рішень.

Фактично через процедуру скасування судового наказу боржник реалізує право, аналогічне праву оскарження рішення в позовному чи окремому провадженнях через суд вищої інстанції. Заперечуючи проти виконання судового наказу, боржник реалізує і право на подання своїх доводів та заперечень проти заяви стягувача. Процедура скасування судового наказу дещо спрощена як по суті, так і за строками.

При розгляді заяви про перегляд заочного рішення та його скасуванням судом, що його ухвалив, повинен у сукупності установити, що 1) неявка відповідача була зумовлена поважними причинами; 2) з об'єктивних причин про їх наявність він не міг повідомити суд; 3) відповідач надав обґрунтовані докази, які свідчать про те, що вони можуть вплинути на рішення суду. Таким чином, суд не перевіряє законність і обґрунтованість заочного рішення, а при його скасуванні не зазначає, яке рішення повинно бути ухвалене при новому розгляді справи.

Результати узагальнення судової практики ухвалення та перегляду судами заочних рішень свідчать про те, що нерідко інститут заочного розгляду справи відповідачі та їх представники використовують для зловживання своїми процесуальними правами та затягування розгляду справи і, таким чином, він стає не процесуальною санкцією для відповідача, як це передбачалось законом, а певною пільгою для нього [9, с. 25–35]. Отже, з одного боку, самоконтроль — скасування заочного рішення судом, що його ухвалив, метою якого є поновлення порушеного права відповідача та ухвалення законного й обґрунтованого рішення, а з другого — свідчить про допущені судом процесуальні порушення, які значно впливають на строки розгляду справи.

Доказова процесуальна діяльність повинна бути проведена судом і при розгляді заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, під час якого суд перевіряє, чи відповідають факти, про які заявляє заявник, ознакам нововиявлених обставин і зобов'язаний відрізнити їх від нових доказів та нових обставин, які можуть стати лише підставою нового позову, що, на жаль, не завжди правильно враховується судами першої інстанції [10, с. 10–13].

Законодавцем зазначено самоконтрольну функцію суду, тобто скасування ухваленого судового рішення не судом вищої інстанції, а судом, що його ухвалив, застосована у зв'язку з тим, що істотні обставини, про які стало відомо після ухвалення судового рішення та набрання ним законної сили, настільки очевидні, що помилковість судового рішення може бути усунена

без передання справи до суду вищої інстанції. При цьому процедура розгляду заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами детально описана законодавцем, тому при її чіткому і точному дотриманні порушень норм права не повинно бути.

Разом із цим слід звернути увагу на схожість цієї стадії процесу з касаційним переглядом судового рішення, оскільки обидва види перегляду застосовуються до судових рішень, що набрали законної сили. Проте їх відмінність полягає у тому, що перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами зумовлений не помилкою суду, а відкриттям нових обставин, які не були і не могли бути відомими на час розгляду справи.

Зазначені вище законодавчі положення щодо можливості суду першої інстанції в порядку самоконтролю усувати допущені ним недоліки та процесуальні порушення без передання справи до суду вищої інстанції, що значно скорочує строки розгляду справи та ефективно поновлює певну сторону процесу в правах, вказують на те, що законодавцем процедуру самоконтролю можна було б розширити щодо тих випадків, у яких це є допустимим, враховуючи основоположні принципи цивільного процесу.

Крім того, виправданим є надання суду першої інстанції можливості в судовому засіданні переглянути свою ухвалу про залишення заяви без розгляду, якщо позивач повторно не з'явився в судове засідання без поважних причин і не просив про розгляд справи за його відсутності (п. 3 ч. 1 ст. 207 ЦПК). Дані судової статистики свідчать, що кількість скасованих таких ухвал судом вищої інстанції є доволі значною. Причинами цього є як неналежаще повідомлення судом учасників процесу, так і відсутність належного державного фінансування судів на поштові відправлення, зловживання учасниками процесу своїми процесуальними обов'язками щодо своєчасної явки до суду чи повідомлення про небажання взяти участь у розгляді справи, так і через певні законодавчі розбіжності між нормами ЦПК та Законом України «Про поштовий зв'язок» щодо порядку вручення судових повісток [8, с. 170–173].

Для перегляду ухвали зазначеного виду достатньо встановити причину неявки позивача та чому про поважну причину неявки не було повідомлено суд, а відмова у скасуванні цієї ухвали може бути оскаржена в апеляційному порядку. Зазначений порядок є, зокрема, у ЦПК РФ (ч. 3 ст. 223), проблем у її застосуванні немає, як і критики цієї норми права з боку вчених та практиків [2, с. 115; 11], яка значно скорочує можливість захисту позивачем свого порушеного права.

Таким чином, від того, наскільки правильно суди застосовуватимуть надані їм нормами ЦПК контрольні функції щодо своїх процесуальних дій та судових актів (самоконтроль), зрозуміють їх призначення, межі дії та механізм реалізації, залежить значне покращання роботи судів першої інстанції, їх ефективність для виконання завдання цивільного судочинства

та ухвалення законних і обґрунтованих судових рішень, від чого залежить авторитет судової гілки влади, а також зменшить навантаження на суди вищих інстанцій.

Список використаних джерел

1. *Комаров В. В.* Гражданский процесс в глобальном контексте // Юридическая наука и образование. — 2009. — № 2.
2. *Терехова Л. А.* Система пересмотра судебных актов в механизме судебной защиты. — М. : Волтерс Клувер, 2007.
3. *Тришина Е. Г.* Проблема судебного контроля в гражданском судопроизводстве : дис. ... канд. юрид. наук. — Саратов, 2000.
4. *Зайцев И. М.* Самоконтроль суда первой инстанции в гражданском процессе // Российская юстиция. — 1998. — № 12.
5. Проблеми теорії та практики цивільного судочинства : моногр. / за заг. ред. проф. В. В. Комарова. — Х., 2008.
6. *Луспеник Д. Д.* Порухення строків розгляду справ узаконено новим ЦПК або проблеми доступності правосуддя та шляхи їх вирішення // Адвокат. — 2005. — № 7.
7. *Луспеник Д. Д.* Настільна книга професійного судді при розгляді цивільних справ (складання судових процесуальних документів за новим ЦПК України). — Х., 2005.
8. *Балюк М. І., Луспеник Д. Д.* Практика застосування цивільного процесуального кодексу України (цивільний процес у питаннях і відповідях). Коментарії, рекомендації, пропозиції. — Х., 2008.
9. Практика ухвалення та перегляду судами заочних рішень у цивільних справах // Вісник Верховного Суду України. — 2007. — № 10.
10. *Бородін М. М.* Перегляд судових рішень у зв'язку з нововиявленими обставинами у цивільних справах // Вісник Верховного Суду України. — 2008. — № 8.
11. Гражданский процесс : учеб. / под общ. ред. Н. М. Коршунов— С. 363.

Луспеник Д. Д. Самоконтроль суду першої інстанції у цивільному процесі: проблемні питання правозастосування

Анотація. У статті досліджуються проблемні питання правової регламентації та судової практики, що стосуються самоконтролю суду над своїми процесуальними діями і судовими рішеннями, коли в горизонтальному порядку (тобто не судом вищого рівня) суд, який їх прийняв чи ухвалив, вправі сам же їх і скасувати, після чого вчинити іншу дію чи ухвалити інше рішення.

Такий судовий контроль є більш ефективним і своєчасним для захисту порушених прав. У статті задля непорушення компетенції місцевого суду наводяться правові норми, які надають таке право суду, і роз'яснюється механізм та умови, за яких він є можливим.

Ключові слова: суд першої інстанції, цивільний процес, правозастосування, судовий контроль.

Луспеник Д. Д. Самоконтроль суду первой инстанции в гражданском процессе: проблемные вопросы правоприменения

Аннотация. В статье исследуются проблемные вопросы правовой регламентации и судебной практики, касающиеся самоконтроля суда над своими

процессуальными действиями и судебными решениями, когда в горизонтальном порядке (то есть не вышестоящим судом) суд, который их принял или постановил, вправе сам же их и отменить, после чего совершить другое действие или принять другое решение.

Такой судебный контроль является более эффективным и своевременным для защиты нарушенных прав. В статье с целью ненарушения компетенции местного суда приводятся правовые нормы, которые дают такое право суду, и разъясняется механизм и условия, при которых он возможен.

Ключевые слова: суд первой инстанции, гражданский процесс, правоприменение, судебный контроль.

Luspenyk D. D. Self-Control of the First Instance Court in Civil Process: Problem Issues of Law Enforcement

Summary. This article researches problem issues of legal regulation and court practice relating to court self-control over its procedural actions and court decisions when in horizontal manner (that is not by a higher court) the court, which has adopted or rendered them, is entitled itself to reverse them and after that to perform another act or to adopt another decision.

Such judicial control is more effective and timely for protection of violated rights. In order not to break a competence of local court the given article provides legal norms which entitle a court to operate in such manner as well as mechanism and conditions for application of this right.

Key words: the first instance court, civil process, law enforcement, judicial control.